

بودجهی 2025ی عێراق؛ بۆچی پێویسته زۆربهی برکتهکان هه‌موار بکرینه‌وه نه‌ک ته‌نیا ماددهی 12؟

28-11-2024

نووسه‌ره‌کان

مه‌حمود بابان

کورتە : بودجه سنّ سالییه‌که‌ی عێراق بنه‌مایه‌کی گشتگیری بۆ داهاات و خه‌رجیه‌کانی وڵات له‌سه‌ر بنه‌مای خه‌ملاندن دانا‌بوو، به‌لام ته‌نجامدانی سه‌رژمیری کو‌ی ژماره‌ خه‌ملینراوه‌کانی گو‌ری بۆ ژماره‌ی درووست و ئیستاش که‌ کاتی هه‌موارکردنه‌وه و په‌سه‌ندکردنی خسته‌کانی بودجه‌ی 2025 هاتوو‌ته‌ ئاراوه‌ پێویسته‌ خه‌رجیه‌کان و پشکی پارێزگا‌کان و به‌شه‌ بودجه‌ی هه‌ری‌می کوردستان و ته‌نانه‌ت داهااتیش پێداچوونه‌وه‌ی بۆ بکریت.

بودجه سى ساليه كه عىراق بنه ماهه كى گشتگىرى بو داهاات و خه رجيه كانى و لات له سه ر بنه ماي خه ملاندن دانابوو، به لام نه جامدانى سه ر زمىرى كوى ژماره خه ملانراوه كانى كورى بو ژماره درووست و ئىستاش كه كاتى هه مواركردنه وه و په سه ندردى خشته كانى بودجه 2025 ها تووه ته ئاراهه پىويسته خه رجيه كان و پشكى پارىزگاگان و به شه بودجه ى هه رىمى كوردستان و ته نانهت داهااتيش پىداچوونه وهى بو بكرىت.

سالى رابردوو له كاتى په سه ندردى بودجه ى 2024 دا له په رله مان هه موو خشته كانى داهاات و خه رجبى وه كى نه وهى سالى 2023 په سه ندرى. ئه مه، ده ستى نه نجومه نى وه زىران و وه زاره تى دارايى والاكرد بو خه رجبى دوو تريليون دىنار بو پارىزگاگانى نيوه پاست و باشوورى عىراق به بن پارىزگاگانى هه رىمى كوردستان، واته هىچ گورانكارىبه كى جه وهه رى له بره كانى بودجه كه دا نه كرا سه ره پراى جىوازى گه وره ى ژماره كان له بودجه و له راپورتى وه زاره تى دارايى دا.

ئىستا كه په سه ندردى بودجه ى 2025 له په رله مانه، نابىت ته نيا هه موو چاوه كان له سه ر هه موارى يه ك بره بىت، چونكه له ماوه ى دوو سالى رابردوو دا ده ركه وتوو هه وه ى وه كى خه رجبى و داهاات له خشته كان داده نرىت به دى نايهت. بو نموونه له ماوه ى نو مانگى به كه مى 2024 دا كوى خه رجيه كان 94.8 تريليون دىنار بووه و كوى داهااتيش 114.3 تريليون دىنار، واتا سه رپرئى داهاات به سه ر خه رجبى هه نه وه كو كورته ئىنان و قه رزكردن بو پركردنه وه ى وه كى نه وه ى له خشته كانى بودجه په سه ندرى كراوه.

له روظانى رابردوو دا په رله مانى عىراق [خويندنه وه ى به كه مى](#) بو هه مواركردنه وه ى بودجه ى 2025 و به تايبه تيش بره گه ى مادده ى 12 تايبه ت به به ره مه مه ئىنان و راده ستردى نه وتى به ره مه مه ئىنراوى هه رىمى كوردستان به سوؤمؤ كرد و له چاوه پروانى خويندنه وه ى دووه م و په سه ندردى دايه.

پرسىاره سه ره كىبه كه نه وه به ئايا حكومه ت و په رله مان ته نيا نه و بره گه به ى مادده ى 12 هه مواركده كاته وه وه كى نه نجومه نى وه زىرانى عىراق داوا بكردوو هه يان له به ر روظناى سه ر زمىرى، هه لوه سته يه ك له سه ر خشته ى خه رجيه كانى به كارخستن، وه به ره ئىنان و پشكى پارىزگاگان ده كات و له به ر روظناى بازارى نه وت و برىاره كانى ئوپىك پىداچوونه وه به برى نه وتى به ره مه مه ئىنراو و نرزه كه شى ده كات؟ چونكه بودجه ى 2025 ده بىت ره نگدانه وه ى سه ر زمىرى و گورانكارىبه چاوه پروانكراوه بىت له بازارى نه وت و تواناى ده ولت له كو كردنه وه ى داهااتى نانه وتى نه وه كو خه ملاندنه كانى سالى رابردوو.

وه به ره ئىنانى ژىنگه ى سفر و 126 هه زار دىنار بو په رله مانى عىراق!

به پى راپورته كه ى وه زاره تى دارايى له نو مانگى به كه مى 2024 دا خه رجبى به كارخستن 85.3 تريليون دىنار و خه رجبى وه به ره ئىنان 9.5 تريليون دىناره، به لام له هه مان ماوه ى 2023 دا خه رجبى به كارخستن 69.8 تريليون دىنار و خه رجبى وه به ره ئىنان 8.4 تريليون دىناره، كه ئه مه ش نىشانه به كى دلخوشكه ر نيه چونكه نه وه ى له به كارخستن زىادبووه خه رجبى مووچه به به برى 10.3 تريليون دىنار و نه وه ى زور گورانكارى به سه ردا نه ها تووه خه رجبى وه به ره ئىنان كه له 8.4 تريليون بووه ته 9.5 تريليون دىنار.

خالىكى سه رنجراكىش له ماوه ى نو مانگى رابردوو له پرووى خه رجيه وه، برى خه رجيه كانى وه به ره ئىنان بو نه نجومه نى نو ئىنه ران كه برى 126 هه زار دىنار بووه، به م پاربه له په رله مان وه به ره ئىنان له چىدا كراوه، له كاتىكدا برى 375 مليار دىنار وه كى مووچه بو په رله مان تاران و كارمه نده كانى خه رجبى كراوه.

له پرووى ژىنگه بيه وه له ماوه ى نو مانگى رابردوو دا، خه رجبى وه به ره ئىنان بو وه زاره تى ژىنگه سفر دىنار و خه رجبى به كارخستن 42.9 مليار دىنار بووه، چونكه عىراق [بىنجه م و لاتى لاوازى جيهانه](#) بو به ربه گرتنى گورانى كه شه وه وا، قوناخى [كه مى بوونه وه ى ناو](#) و به بىبانى بوونى [تینه په راندوو ه](#) و له پرووى [پاكى هه وا ى شاره كانىدا](#) هه شت هىنده ى ستانداردى جيهانى پىستره و به رزبوونه وه ى په كانى گه رمانشى سى هىنده ى ئاسته جيهانى به كه به .

نه وه ى په بيه سته به هه رىمى كوردستانه وه له خه رجيه كانى حكومه تى فىدرالى له و ماوه به دا، نه وه به بو نه مسال وه زاره تى دارايى عىراق ته نيا بو مووچه برى 8.8 تريليون دىنار له بودجه ى به كارخستن خه رجبى دووه و هىچ برىكى وه كى وه به ره ئىنان خه رجبى كوردوو و له سالى رابردوو شدا نه و بره بو به كارخستن و وه به ره ئىنان سفر بووه.

خشته 1: خەرجییهکانی عێراق لە نو مانگی بەکەمی 2024 و 2023 دا

نو مانگی بەکەمی 2024 / دینار			نو مانگی بەکەمی 2023 / دینار			ناو دهکان
کۆی گشتی	خەرجی وەبەرھێنان	خەرجی بەکارخستن	کۆی گشتی	خەرجی وەبەرھێنان	خەرجی بەکارخستن	
441,083,102,565	126,000	441,082,976,565	413,021,940,575	317,126,550	412,704,814,025	ئەنجومەتی تۆنتەرەن
43,499,304,941	0	43,499,304,941	42,368,344,047	0	42,368,344,047	سەرۆکیەتی کۆمەر
7,519,389,795,166	1,428,831,642,757	6,090,558,152,409	6,530,244,335,162	1,461,709,460,903	5,068,534,874,259	ئەنجومەتی وەزیران
182,954,028,844	142,235	182,953,886,609	124,960,117,419	42,133	124,960,075,286	وەزارەتی دەروە
6,070,740,963,627	7,996,881,560	6,062,744,082,067	5,287,100,081,945	18,000	5,287,100,063,945	وەزارەتی بەرگری
1,663,995,356,778	105,749,750	1,663,889,607,028	6,678,711,181,551	425,223,750	6,678,285,957,801	وەزارەتی یازرگاتی
125,693,296,778	918,752,555	124,774,544,223	105,553,542,387	284,957,428	105,268,584,959	وەزارەتی کشتووکێل
356,224,900,808	119,994,495,206	236,230,405,602	681,055,779,845	446,370,592,067	234,685,187,778	وەزارەتی سەرچاوە ناوییەکان
10,200,035,611	40,000	10,199,995,611	9,037,457,515	0	9,037,457,515	وەزارەتی پاموهندییەکان
42,987,734,069	0	42,987,734,069	30,281,670,396	0	30,281,670,396	وەزارەتی ژینگە
8,858,932,312,480	0	8,858,932,312,480	0	0	0	حکومەتی ھەریەمی کوردستان
43,700,412,074,168		43,700,412,074,168	33,492,668,053,213		33,492,668,053,213	خەرجی مۆوچە
19,022,739,654,274		19,022,739,654,274	17,678,834,668,913		17,678,834,668,913	خەرجی پالیسنتی کۆمەڵایەتی
94,878,893,465,003	9,565,537,314,112	85,313,356,150,891	78,256,733,531,540	8,436,159,950,030	69,820,573,581,510	کۆی گشتی خەرجییهکان

تیبینی، خهرجی مووچه و خهرجی پالپشتی کۆمهڵایهتی له نیو خهرجی به کارخستن، وهزارهت و شوپنهکانی دیکهش وهک نمونه وه رگراوه

زیادبوونی داهاات له عێراق؛ هیشتا داهااتی نانهوتی نیوهی ئهوه نییه له بودجهدا داده نریت

هه رچه نده داهااتی نانهوتی له ئه مسالدا چاوه پوانده کریت نه گاته نیوهی ئه وهی له خستهکانی بودجهی 2024 دا پلانی بۆ دانرابوو، به ئام له پرووی بپیشه وه له نۆ مانگی به کهمی ئه مسالدا سن هینده زیادیکردوو، به شیوه بهک له 4.3 تریلیۆن دیناره وه گه شتوو ته 12.4 تریلیۆن دینار.

کۆی گشتی داهااتی عێراق له نۆ مانگی به کهمی ئه مسالدا 114.3 تریلیۆن دینار بووه، له کاتی کدا له نۆ مانگی به کهمی 2023 دا 95.8 تریلیۆن دینار بووه، که به زری نخی نهوت و زیاده ی بری به ره مه هینراوی نهوت له نۆ مانگی رابردوودا وایکرد داهااتی نهوتی و سه رچاوه سه رووشتیه کان 91.4 تریلیۆن دیناره وه بگاته 100.3 تریلیۆن دینار وه کو له خسته ی خواره وه دا ها تووه.

خالیکی دیکهش له پرووی داهااته وه له نۆ مانگی به کهمی ئه مسالدا که مبوونه وهی زیانهکانی ئالۆگۆری دراوه وهک له خسته ی داهااتهکانی وهزارهتی دارایی عێراق ها تووه، به شیوه بهک له نۆ مانگی به کهمی 2023 دا عێراق 1.8 تریلیۆن دینار زیان کردوو یان قه ره بووی هه بووه، به ئام له ئه مسالدا داهااتی ئالۆگۆری دراو 737 ملیار دینار بووه. هه ره ها، باجی داخکردنی کال و باج و رسوماتی به ره مه می نیوخویش زیادیکردوو وه کو له خسته ی خواره وه دا ها تووه.

له پرووی داهااته وه بۆ بودجه ی 2025 ئه وا په ره له مانی عێراق ده بیته پیدچا وونه وه به بری نهوتی به ره مه هینراو و هه نارده کراو و نرخه کهشی وه کو له بودجه سن سالییه کهدا دانراوه بکات، چونکه ئۆپیک عێراق پابه ندردوو به که مکردنه وهی بری به ره مه هینراو له سه ره تای سن مانگی به کهمدا به بری 95 هه زار و له نۆ مانگی دوا ی ئه وه شدا به بری 70 هه زار به رمیل نهوتی رۆژانه. هه ره ها چاوه پوانده کریت نخی نهوت ئاراسته که ی روو له دابه زین بیته به هۆی که مبوونه وهی خواست له لایه ن چینه وه که بهک له سه ر سن نهوتی هه نارده کراوی عێراق بۆ چین ده روات. بیجگه له وه گه ره نتی کۆکردنه وهی ئه و بره نییه وه کو له بودجه سن سالییه کهدا ها تووه، چونکه ئه وه دوو ساله ناگاته نیوهی ئه و بره ی دانراوه.

خسته ی 2: داهااته نهوتی و نانهوتیه کان له نۆ مانگی به کهمی 2023 و 2024 دا

جۆری داهااتهکان	نۆ مانگی به کهمی 2023 / دینار	نۆ مانگی به کهمی 2024 / دینار
داهااتی نهوت و سامانه سه رووشتیه کان	91,148,437,067,175	100,312,215,217,178
داهااتی گومرگ	3,575,546,548,881	2,956,739,203,777
داهااتی باج و رسومات	675,022,519,364	2,531,090,177,726
کۆی گشتی داهااتی نهوتی	91,464,972,017,390	101,944,446,923,197
کۆی گشتی داهااتی نانهوتی	4,383,214,606,827	12,405,292,412,115
کۆی گشتی داهاات	95,848,186,624,217	114,349,739,335,312

تیبینی، لێره دا جۆری دیکه ی داهااتی نانهوتی وهک گۆرینه وهی دراو، رسومات، داهااتی دیکه ی وهک هاوکاری و هتد هه به نه ها تووه له م خسته به دا.

ئه نجامهکانی سه رژمیری 2024؛ ئایا ده بیته بنه مای هه مواری بودجه ی 2025 ی عێراق؟

به پپی ئامارهکانی [سه رژمیری](#) کۆی دانیشتوانی عێراق 45 ملیۆن و 407 هه زار و 895 که سه و [هه ریمی کوردستان](#) 6 ملیۆن و 370 هه زار و 668 که س، واته رێژه ی دانیشتوانی هه ریمی کوردستان له عێراق 14.03% واته ئه گه ر بودجه له سه ر بنه مای دانیشتوان بیته، ئه وا ده بیته پشکی بودجه ی هه ریمی کوردستان له 12.63% وه بگۆردریت بۆ 14.03%، زۆربه ی برگهکانی بودجه و خسته ی خه رجهیه کان هه موارده کریته وه باچاوه روا ن بین بزانی ن درێژه ده دریت به خه مڵاندنه کان یان سه رژمیری که تیچوو هه که ی ملیاران دینار بووه به بنه ما وه رده گریت بۆ هه مواره که ی بودجه ی 2025.

خالیکی دیکه له سه رژمیرییه وه ده رکه وتنی ژماره ی راستی دیمۆگرافیا ی دانیشتوانی عێراق به شیوه بهک رێژه ی 70% خه لکه که ی له

شارەكان دەژين و رېژەي دەستی هېزی کار (15-60 سال) که 60.2% دانیشتوانه‌که‌ی پیکده‌هینیت، چ ده‌کریت بۆ که‌مکردنه‌وه‌ی بیکاری و رېژەي هه‌ژاری که ئیستا 17.6% کۆی دانیشتوان.

هه‌روه‌ها، هه‌ر په‌یوه‌ست به رېژەي هه‌ژاری له عێراق [سه‌رۆکوه‌زیران](#) له‌یادی دوو ساله‌ی کابینه‌که‌یدا ئاماژه‌ی به‌وه‌کرد که‌وا رېژەي هه‌ژاری له 10 ملیون که‌سه‌وه که‌مکردوه‌ته‌وه بۆ 7.9 ملیون که‌س، به‌لام له‌پاستیدا ئه‌وه‌ی له پشت که‌مبوونه‌وه‌ی ئه‌م ژماره‌وه‌یه زیادکردنی خه‌رجیه‌کان به بری 2 تریلیون دینار وه‌ک پالپشتی داراییه نه‌وه‌کو پرۆژه‌ی ستراتژی، دۆزینه‌وه‌ی هه‌لی کار له ده‌ره‌وه‌ی که‌رتی گشتی و بنیاتنانی کارامه‌یی و پالپشتی کردنه‌وه‌ی بازگانی بچووک بۆ گه‌نجان و هتد.

کۆتایی

سه‌ره‌رای سه‌ررېژي داهاات به‌سه‌ر خه‌رجیه‌کاندا له نۆ مانگی به‌که‌می ئه‌مسالدا، به‌لام ره‌چاوکردنی ئه‌م خالانه‌ی خواره‌وه بۆ پیداوچوونه‌وه‌ی خسته‌کان و هه‌موارکردنه‌وه‌ی بودجه‌ی 2025 پېویسته:

یه‌که‌م، ئیستا عێراق رزگارکراوه له خه‌م‌لاندنه‌کان و داتای درووستی دانیشتوان به‌گویره‌ی پاریزگان و هه‌ریمی کوردستانیش به‌رده‌سته و رۆژانی داهااتووش داتای ره‌وشی ئابووری و گوزه‌رانی دانیشتوانیش له‌سه‌رتاسه‌ری عێراق به‌رده‌ست ده‌بیت، ئه‌گه‌ر داتا‌کانی ئه‌م سه‌رژمیرییه له بودجه‌ی وڵادا ره‌نگه‌داته‌وه، ئه‌وا بۆچی ملیاران دینار بۆ کۆکردنه‌وه‌ی خه‌رجکرا؟

دووه‌م: گه‌توگۆکانی په‌رله‌مان نابیت ته‌نیا له‌چوارچیه‌ی پرسه‌ی هه‌موارکردنه‌وه‌ی ئه‌و ماده‌یه‌ی بێت که تیجیوی به‌ره‌مه‌هینان و گواستنه‌وه‌ی نه‌وتی هه‌ریمی کوردستان و راده‌ستکردنی به‌سۆمۆ له‌خۆ بگریت، چونکه ئیستا عێراق له‌نیو ئۆپیک و هاوبه‌یمانی ئۆپیک پلەس رووبه‌رووی راستیه‌کی دیکه‌ی که‌مکردنه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌هینان و هه‌ناردنه‌کردنی نه‌وت بووه‌ته‌وه، هه‌ربۆیه‌ش رۆژانی رابردوو وه‌زیری نه‌وتی سه‌عوودییه و جیگری سه‌رۆکوه‌زیرانی رووسیا بۆ کارووباری وزه‌ خۆیان گه‌یانده‌ به‌غدا و له‌گه‌ل سوودانی وه‌ک دووه‌م گه‌وره‌ به‌ره‌مه‌هینه‌ری نه‌وت له‌ نیو ریکخراوه‌که‌ کۆبوونه‌وه‌ پێش کۆبوونه‌وه‌ی 1 کانوونی دووه‌می 2024 له‌باره‌ی داهااتووی بری به‌ره‌مه‌هینانی نه‌وت و جیگیرکردنی نرخه‌که‌ی له 2025 دا. ئه‌مه‌ش سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی داهااتی نانه‌وتی نیوه‌ی ئه‌وه‌ نه‌بووه که له بودجه‌دا داده‌نریت.

سێیه‌م و کۆتایی، پېویسته پلانی کرداری له بودجه‌ی وڵاته‌وه بۆ که‌مکردنه‌وه‌ی هه‌ژاری و ره‌خساندنی هه‌لی کار و زیادکردنی خه‌رجی وه‌به‌ره‌هینانی ژینگه‌یی، کشتوکالی و پیشه‌سازی هه‌بیت تاوه‌کو زیادکردنی خه‌رجی به‌کارخستن، چونکه ئه‌گه‌ر که‌مکردنه‌وه‌ی رېژەي 5.4% هه‌ژاری پېویستی به‌ زیادکردنی 2 تریلیون دیناری پالپشتی دارایی و خه‌رجی 10 تریلیون دیناری مووچه له نۆ مانگی سال هه‌بووبیت، ئه‌وا به‌ک له‌سه‌ر سێ بودجه‌ی داهااتووی وڵات پېویسته بۆ که‌مکردنه‌وه‌ی رېژەي هه‌ژاری بۆ به‌ک ژماره‌یی له عێراق، ئه‌مه‌ش ئه‌گه‌ر نرخه‌ی نه‌وت نه‌یگه‌یه‌نیه‌ته‌وه رېژه‌که‌ی پێشووتر و بگه‌ر خراپتریش له داهااتوودا.